

Peter Josephson & Leif Runefeldt (red.), *Historiska typer* (Stockholm: Gidlunds 2020). 270 s.

Ordet eller begreppet "typ" används ibland i vardagsspråket för att karaktärisera eller kanske oftare för att stämpla och tillskriva någon en mindre fördelaktig karaktär. En annan användning hittar vi inom vetenskapen, där begreppet tidigt användes av till exempel biologer och psykologer, men där framför allt sociologen Max Webers idealtypsbegrepp har haft ett visst genomslag som metodologiskt verktyg även inom historievetenskapen. När nu Peter Josephson och Leif Runefeldt har sammanställt ett antal bidrag till en antologi med namnet *Historiska typer* är dock inte avsikten främst att introducera och skapa egna idealtyper utan att mer i linje med historikers traditionella sätt att arbeta dra fram, kartlägga och generalisera kring olika typer som återfinns i ett konkret källmaterial. Antologin innehåller elva bidrag och huvuddelen av författarna är historiker eller idéhistoriker. Den gemensamma huvudfrågan inriktas på att undersöka de olika sociala och ideologiska funktioner som dessa typer har fyllt samt hur dessa historiska typifieringar har påverkat synen på individer och grupper. Exempelen i boken är hämtade från vitt skilda historiska kontexter och utgår från källmaterial av starkt skiftande slag, allt ifrån skönlitteratur och tidningar till statliga utredningar och *rap*-texter. Målsättningen med boken är inte minst att visa hur väsentligt det kontinuerliga, ofta oreflekterade, vardagsmässiga typologiserandet är när det gäller att forma människors syn på samhället och tingens ordning mer generellt. Därmed finns också en vetenskapsteoretisk koppling till Alfred Schütz fenomenologiskt grundade tänkande där människans nödvändiga förmåga att urskilja olika mönster i det föregivet unika och individuella betonas.

Som vanligt i tematiska antologier har också den här boken både sin styrka och svaghet i mångfalden. De tämligen olika typer som behandlas är

hämtade från olika historiska sammanhang och epoker, från tidigmodern tid och fram till de senaste decennierna. Naturligtvis finns skillnader när det gäller hur betydelsefulla de valda typerna varit i sin samtid liksom när det gäller deras ideologiska laddning. Därmed bör också betonas att långt ifrån att vara statiska utmärks typifieringarna av att vara föremål för en diskursiv kamp mellan grupper, klasser och professionella intressen vilka återfunnits som aktörer i större historiska processer och utvecklingslinjer. Vissa av de företeelser eller kategorier som i antologin koncipieras som typer, till exempel "klassresenären" och "knarkaren", är välkända och har tidigare varit föremål för mycken forskning och debatt, medan andra som "modedockan", "de barnlösa" och "hermodseleven" är mindre bekanta. Exempel på andra typer som behandlas är "bastarden", "epileptikern" och "medelsvensson".

Flera kapitel bjuder på nya och delvis överraskande insikter när det gäller hur de olika typerna framträtt och använts i olika sammanhang. Ett exempel är Leif Runefeldts bidrag om "modedockan" där det visas hur den typologiska genealogin tagit oväntade och slingrande vägar från introduktionen under 1700-talets första hälft fram till våra dagar. Under denna typs tämligen långa historia har innebörden i ordet förskjutits samtidigt som aktualiteten gått såväl upp som ner. Ursprungligen syftade modedockan på "en docka klädd i det senaste modets klädedräkt" men efter hand blev betydelsen mer nedsättande och kom att syfta på en person, särskilt en kvinna, som "till överdrift intresserar sig för att klä sig i det senaste modet". Runefeldt menar att modedockan fram till 1900-talets början fungerade som en misogyn komponent i svensk konsumtionsdebatt och -kritik. Från denna tid kom modedockan att omges av nya betydelser. En tidig sådan var den där modedockan framträdde som ett barn som den vuxna (borgerliga) kvinnan kunde klä och sköta om, en trend som Runefeldt sätter i samband med den verkliga dockans genombrott på varumarknaden. I Frankrike och Tyskland växte en "dockaindusti" fram där verklighetstroga flickdockor försågs med tidstypiskt moderiktiga kläder och attribut. Höjdpunkten på denna tendens var Barbie, lanserad 1959.

I ett annat bidrag visar Orsi Husz och Håkan Forsell hur "hermodseleven" spelade en central roll i Sveriges väg från bondesamhälle till modernt industrisamhälle. Som typ eller figur uppstod hermodseleven under 1900-talets första decennier och levde kvar till 1960-talet. Under storhetstiden för Hermods och andra korrespondensinstitut genomgick hundratusentals män och kvinnor distansutbildningar i allt från handelskunskap, språk och teknik till allmänbildande och estetiska kurser. Korrespondensutbildningarna fyllde härmed ett slags tomrum mellan å ena sidan läroverken och universiteten och å andra sidan den efter hand utbyggda grundskolan och så småningom Komvux. En intressant bild av verksamheten kan man få genom att studera

den marknadsföring som Hermods använde sig av. Oftast fanns en stark betoning på den ekonomiska nytta som utbildningen skulle föra med sig, något som ibland också medförde kritik från mer bildningsidealistiskt håll. Den normativa bilden av hermodseleven var en målmedveten och ambitiös ung man från förhållandevis enkla förhållanden på väg att göra en yrkesmässig karriär vilket resulterade i en kombination av "the American self-made man" och en mer svensk typ, i form av den skötsamme arbetaren formad inom fackföreningar och studiecirklar. Även om hermodseleven i regel var en man ökade antalet distansstuderande kvinnor och uppgick vid mitten av 1940-talet till en dryg tredjedel av dem som skrev in sig på någon kurs.

Ett tredje bidrag som kan nämnas i antologin är Daniel Nyströms som tar upp en mer välkänd och omskriven typ, nämligen "klassresenären", en typ som blev allt vanligare förekommande omkring 1990 såväl i biografier som litteratur och forskning. Nyström betonar att klassresenären är en tämligen sen företeelse förbunden med den företrädesvis socialdemokratiska utjämningspolitik som bedrevs efter andra världskriget. Därmed skrevs denne inte sällan in i en nostalgisk berättelse om välfärdssamhället som framgångssaga. Samtidigt framträder genusdimensionen hos klassresenären tydligt genom att förhållandevis få kvinnor formulerat sin yrkes-, utbildnings- och personliga bana i dessa termer. Som en kontrast till 1990-talets klassresenär pekar Nyström på en annan manlig typ som dök upp vid samma tid, "yuppien", en ung man som vuxit upp under välfärdsstatens gyllene år men som nu kom att framstå som symbolen för klipp på börsen och satsa-på-dig-självideologin. En annan intressant iakttagelse som Nyström betonar är att invandrares erfarenheter mer sällan konceptualiserats i termer av klassresor.

Om läsaren, inte minst mot bakgrund av att det valda greppet är relativt nytt, skulle önska något mer skulle det i så fall vara att antologin hade försetts med ett avslutande kapitel innehållande någon form av analyserande diskussion. Genom att de olika bidragen står för sig själva lämnas det åt läsaren att fundera över vilket kunskapsmässigt mervärde användningen av begreppet typ ger. Till de mer problematiska sidorna hör onekligen att det tycks som att i stort sett alla historiska subjekt – reella eller icke-reella – kan formuleras i termer av typer. Vilken kunskapsmässig vinst ger begreppet i så fall? En annan fråga av mer kunskapsteoretisk karaktär rör problemet om hur empiriskt användningsbara typerna verkligen är. Varje systematisering av ett källmaterial – oavsett om vi talar om resultatet som typer, kategorier, subjekt, diskursordningar eller något annat – är ju åtminstone delvis formade av forskarens förförståelse och teoretiska grundantaganden. På det hela taget saknas såväl i inledningen som i de olika bidragen mer problematiserande resonemang. Det enda egentliga undantaget är Orsi Husz och Håkan Forsells ovan nämnda bidrag om hermodseleven där författarna på

ett reflekterande och kritiskt sätt prövar typbegreppets fruktbarhet i förhållande till den egna empirin. De avslutande synpunkterna ska dock inte förta att läsningen bjuder på många intressanta och spännande insikter. Om vi låter begreppet få rollen av ett frågegenererande och inspirerande redskap för den konkreta undersökningen fungerar det utmärkt.

Göteborgs universitet och Linnéuniversitetet

RODDY NILSSON

Julia Jäschke, *Führungsgruppen in Lübeck im 13. Jahrhundert: Social- und kulturwissenschaftliche Untersuchungen zu den Gruppen der "burgenses," "consules" und "maiores"* (Lübeck: Verlag Schmidt-Römhild 2020). 480 s.

Detta är en förlagsutgiven avhandling om det tidiga Lübeck, en stad vars rikedom vilade på långväga handel. 1200-talet står i fokus liksom stadens ledningsgrupper. Boken har givits ett snyggt format med bifogade fyra kartor i lösblad över det högmedeltida Lübeck innanför sin ståtliga ringmur i vilka gruppernas boende med flera variabler prickats in. Heraldisk metod nyttjas flitigt och resultaten hamnar ofta i intressanta gränstrakter mellan Lübecks rika ofrälse släkter respektive jordägande adel. Bland de senare återfinns paradoxalt nog även lågadliga köpmän med inriktning på fjärrhandel.

Här bekräftas den tidigare hypotesen att adel och borgerskap levde i symbios i Lübeck, en typ av social relation som inte hörde till vanligheterna i det hög- och senmedeltida Europa. Förutom ringmuren och en stark flotta stod en med Lübeck allierad lantadel i stadens omland redo att möta varje fiendearmé med ett väl bepansrat rytteri. Detta i en formativ tid, en period av folkökning, nyodling och tusentals nya köpstäder, där norra Europas borgerskap steg för steg gjorde sig politiskt mer självständigt. Föredömen till den ökade friheten hämtade man från norra Italiens långt mer ekonomiskt utvecklade metropoler. Revolutionerande innovationer som en egen utformad urban lagstiftning drevs igenom. Svenska medeltida städers jämställda arvsrätt och rationella hantering av kreditgivning utgör två exempel på ekonomisk förbättring efter tyska förebilder.

Om rätten att styra Lübeck stred man en hel del, ty den medeltida värld som staden var del av var splittrad med överlappande auktoriteter under en svag kejsarmakt. Ett antal grannstater försökte utöva politisk makt över staden, till exempel biskopsdömet Schwerin. De misslyckades på sikt i dessa försök och från år 1256 är den förste lybske borgmästaren belagd (s. 35, 49). Snart skulle detta ämbete – denna symbol för urban självstyrelse – spridas ända till Sverige, om än man här inte helt avskaffade kronans representation.

Jäschke bjuder i sitt kolossala arbete på flera analyser av social föränd-